
Abdoulreza Jamalzadeh

STAVOVI MUTEZILA O KUR'ANU

Kur'an u stavovima islamskih sekti ima uzvišen i poštovanja vrijedan položaj, premda su ove sekte, shodno svojim pogledima ili intelektualnoj suhoparnosti, odabrale različite pravce u pogledu korištenja ili oslanjanja svoga mišljenja i prakse na Kur'an.

Prije nego što pristupimo analiziranju ovih stavova i pozabavimo se razdvajanjem istine od onoga što je neistinito, nije naodmet osvrnuti se na prilike nastanka i razvoja različitih sljedbi u svijetu islama.

Povijest pokazuje da, kad god bi Božiji poslanik obznanio svoje postojanje među ljudima, pojavile bi se, u prvom redu, dvije prepreke njegovom reformskom pokretu. Prva prepreka su bili velikaši koji su u reformskom pokretu Božijih poslanika vidjeli opasnost uništenja njihovih položaja i veličine i druga prepreka su potlačeni koji su, kao rezultat propagande velikaša, nerazumno na svojim plećima nosili temelje kulture nevjerstva i širka i smatrali su put ropstva i zablude svojih očeva i predaka obaveznim i nepromjenljivim putem.

Povijest poslaničkih pokreta pokazuje da se obično moćnici, unatoč svim upozorenjima i uputstvima, na koncu, nisu predavali istini i svim snagama i do posljednjeg daha su se borili sa poslanicima, ali su Božiji poslanici najčešće uspijevali usmjeravati veliki dio narodnih snaga i ljudi koji su bili u intelektualnoj i ekonomskoj potčinjenosti.

Obično dok se moćnici hvališu, vjernički front i narodne snage jedinstveno nastupaju suprotstavljajući se neprijatelju a u cilju očuvanja svojih snaga i svog jedinstva i izbjegavaju podjele i cijepanje. Ali kada u društvu uspiju i

zadobiju tu snagu da preuzmu poluge moći i slome snagu silnika - nevjernika, intenziviraju se razlike u stavovima i pogledima i unutarnja rascjepkanost se okončava krizom unutar fronta.

Samiri nagovara društvo Beni Israila (Jevreje) da učini sedždu teletu onda kada se narod Beni Israila (Jevreji) oslobodio zajedničkog neprijatelja i, dakako, fenomen Samirija nikad nije bio i nije jednovrstan.

Raskolnički pokreti nekad bivaju unutar generacije koja je svjedokom dvaju oblika vlasti i društvenih odnosa: politeizma i monoteizma, generacije koja je odgojena u periodu politeizma čiji su tragovi ostali na njima. Kur'an aludira na ovu činjenicu u primjeru u kojem govori o stanju Beni Israila, čija jedna grupa nije mogla da se potpuno distancira od ideje osjetilnosti i idolatrije pa su kazali Musau, a.s.: "Nećemo ti povjerovati dok Allaha ne vidimo." (Bekare, 55) "O Musa," - rekoše oni - "napravi i ti nama boga kao što i oni imaju bogove!" (Al-Araf, 138).

U nekim slučajevima uzrok nastanka sekti bila je zloupotreba društvenih nedorečenosti i vlastitih individualnih sposobnosti.

U situaciji kada moćnici nisu bili potpuno uništeni i kada su u njihovoj generaciji još bili prisutni tragovi i ostaci mišljenja i pogleda bivšeg društvenog uređenja, ova grupa, koja je i dalje maštala o svojoj prethodnoj moći i pozicijama svojih predaka, indirektno i ponekad direktno borila se sa vjernicima i vjerujućim društvom, ali ovaj put ne kroz oružani sukob i rat, nego prvo stvaranjem idejnog i vjerskog rascjepa među vjernicima.

Ovdje su djelovali i drugi faktori, kao što je inozemni faktor i faktor vanjske kulture željne dominacije itd.

A sada da se vratimo povijesti islama. Skoro svi spomenuti faktori u povijesti islama bili su prisutni na polju parcelizacije vjerničke snage i slamanja vjerničke moći kod ljudi.

Pošto je Poslanik islama začuđujućom brzinom Arapski poluotok potčinio Božanskoj ideji i vjerovanju i tako suzio prostor za djelovanje mušrika i opozicionih vjerskih grupa i prevrtljivih moćnika željnih vlasti, oni su imali značajnu korist od prerane smrti Pečata poslanika, a.s.

Neki su se lažno predstavljali da priznaju poslanstvo i izazvali su lokalne i regionalne krize. Druge grupe, u cilju osvajanja vjerskih uporišta, nastojale su da se dokopaju vlasti ili da barem nekoga između sebe (ensarija, muhadžira, iz Evsaa, Hazredža itd.) postave na vlast kako bi se posredstvom tih veza domogli većih privilegija.

Sljedeća grupa koja je nakon smrti Poslanika islama, a.s., nastojala da krši idejno i praktično jedinstvo islamskog umeta bili su misionari vjerskih manjina (jevrejski i kršćanski svećenici, monasi) jer su smatrali da su njihovi sljedbenici u opasnosti.

Oni su, sprečavajući prodor i utjecaj islamske misli među svojim sljedbenicima, nastojali različitim metodama potkopati vjerske i intelektualne temelje islamskog umeta. Također, prema svjedočenjima ljudi i predajama – israilijata, ova grupa je prihvatila i podliju ulogu, kao što je bilo infiltriranje ideja i njihovih specifičnih vjerovanja u zbirke predaja i hadisa muslimana.

Kada sve ove faktore poredamo i analiziramo, jasno je na koji je način došlo do pojave različitih vjerskih sekti. Dakako, ne treba zanemariti da se prevođenjem filozofskih tekstova s drugih jezika na arapski jezik, bez sumnje, javio novi talas unutar mišljenja znanstvenih muslimanskih krugova toga doba, što je moglo biti i pozitivno i negativno.

Da su muslimani u sučeljavanju sa ovim pojavama koristili čvrsta sredstva, potencijale i metode, bez sumnje, ovo kulturno i intelektualno sučeljavanje osnažilo bi intelektualno tijelo muslimana. Ali kako su muslimani bili zatečeni pojavom ovih talasa i bez logistike, svakim talasom su bacani o stijene sumnje i skepse.

U svakom slučaju, neke od idejnih podjela među muslimanima nastale su na ovaj način, premda su se pojedini dragocjeni kelamski i filozofski naponi pojavili kao rezultat ovih sučeljavanja. Mi u ovom radu nastojimo razmotriti razlike u stavovima različitih islamskih sljedbi u vezi s Kur'anom i da, na taj način, dođemo do neophodnih zaključaka.

Putevi spoznaje vjerovanja sekti

Spominjanje ove teme je neophodno jer istraživanje vjerovanja sekti nije nimalo jednostavno. Ako želimo da se zadovoljimo jedino pozivanjem na stavove i opise autora knjige "Sekte i vjerovanja" (Feraq wa nehal), naš posao bit će vrlo težak i daleko od realnosti. Mnogi stručnjaci za sekte i pisci nisu mogli da se distanciraju od pristrasnosti i opredjeljivanja za jednu grupu, a neprijateljstva prema drugim sektama. Stoga se u njihovim djelima vide, ponekad, netačni i kompromitirajući opisi i očita podmetanja.

Istraživačima u ovoj teškoj oblasti posao otežava isprepletenost historijskih izvještaja u kojima se ističu lična uvjerenja pisaca. Potvrda gornje tvrdnje jesu

knjige kao što su "Al-firq bejne al-firaq" Bagdadija i "Et-tabsir" Esferajenija, koji su prilikom citiranja stavova svojih protivnika, njihovim stavovima dali attribute: "sramotno", "zabluda" i "novotarija".

Prema tome, ispravan put u ovom istraživanju jeste konsultiranje najrelevantnijih izvora samih sekti a, u slučaju nepostojanja ili pomanjkanja ovih izvora, sa velikim oprezom i budnošću treba se osloniti na knjigu "Narodi i vjere" (Milel wa nehal).

Mutezili i tefsir

Period prije pojave mutezila može se podijeliti na dva razdoblja:

1. Razdoblje ashaba – U ovom razdoblju ashabi su u tumačenju kur'anskih ajeta koristili ajete, predaje vezane za Poslanika, uzroke objave (esbabu nuzul), leksiku, običaje i tradiciju Arapa. Oni su u tefsiru imali najveće povjerenje u ajete i Poslanikovu tradiciju. Među njima Ibn Mesud se koristio racionalnim tumačenjem i svoje je učenike u Iraku upoznao sa ovom tefsirskom metodom.

2. Razdoblje tabi'ina – U ovom razdoblju spominje se da je pored tefsirskih izvora korišteno i mišljenje ashaba kao jedan od tefsirskih izvora. Mudžahid i pojedini učenici Ibn Mesuda pored ovih izvora koristili su se racionalnim tefsirirom.

Okončanjem razdoblja ashaba i pojavom sekti, posebno mutezilijske sekte, povećale su se napetosti i razlike u vezi s tumačenjem Kur'ana, tefsira, metoda i izvora, i svaka je grupa i sekta izražavala svoje stavove i poglede u vezi s Kur'anom i tefsirirom na osnovu svojih vjerovanja i mišljenja, koja nisu bila prihvatljiva za druge sekte.

Abduldžabar Mutezili, veliki učenjak i mutezilijski mufesir, ovako je poredao ove stavove:

1. Kur'an nema značenja i smisla i jedino je spušten radi učenja.
2. Kur'an ima smisla, ali nemamo dokaza za spoznaju njegovih smislova.
3. Jedino je Poslanik bio obaviješten o smislovima Kur'ana i u spoznaji smislova Kur'ana moramo uzimati stavove Poslanika.
4. Kur'an posjeduje smisao i može se tumačiti, a jedino Poslanik, ashabi i tabi'ini razumiju njegovo značenje.
5. Kur'an pored vanjskog (zahir) ima i unutarnji aspekt (batin), koji je

naspram njegovog izvanjskog aspekta, a unutarnjost Kur'ana znaju jedino Poslanik, a.s., ili imami.

6. Iza forme Kur'ana (zahir) ne postoji ništa drugo, ali je tumačenje (tefsir) i unutarnji smisao (tevil) izvanjskog (zahir) privilegija Poslanika, a.s., ili imama.

7. Kur'anski ajeti dijele se u dvije grupe: muhkem i mutešabih. Ajeti koji su muhkem imaju smisao, ajeti koji su mutešabih ne ukazuju na neko značenje.

8. Mutešabih ajeti, kao i muhkem ajeti, posjeduju smisao, ali su jedino Poslanik i imami obaviješteni o njemu.

Mutezile koje nisu ove stavove smatrale podudarnim sa svojim uvjerenjima i mišljenjem nastojali su da ih opovrgnu koristeći razum, ajete i predaje i ustvrdili su kako su "zagovornici ovakvih ideja nanijeli udarce Kur'anu i islamu teže od udaraca nevjernika i otpadnika."¹

Radi ilustracije načina opovrgavanja prethodnih stavova, pokazat ćemo na primjeru Abduldžabara Mutezilija: "Osnovni cilj kur'anskih ajeta jeste objašnjenje istine ljudima, a drugi ciljevi, kao što je vrijednost učenja Kur'ana, jesu sekundarnog karaktera u odnosu na objašnjenje i razumijevanje ajeta. Ako nema ovog cilja u govoru, takav govor će biti besmislen i njegov govornik pričat će besmislice, a kako je Kur'an Božiji govor, a Bog je čist od svake vrste besmisla, kur'anski ajeti imaju smisao.

Pored toga, spoznaja propisa je jedna od zadaća a izvor ove spoznaje jesu kur'anski ajeti i, ako smo nemoćni da spoznamo svrhu i smisao ajeta, nismo sposobni za zaduženja."²

Metod mutezila u tefsiru

Kao što je kazano, nijednu od gornjih teorija nisu prihvaćale mutezile. Oni su smatrali da Kur'an ima smisao i držali su mogućim njegovo razumijevanje i tumačenje. Vjerovali su da razumijevanje i tumačenje ajeta, čak i mutešabih ajeta, nije samo privilegija Poslanika, a.s, imama, ashaba i tabi'ina. Prema tome, moguće je zaključiti da su mutezile u tumačenju Kur'ana koristili dvije metode.

¹ Qadi Abduldžabar, al-Mugni, 16/345-346.

² Ibid., Šarh al-Usul al-Hamse, 603.

1. Tumačenje pomoću predaja

Tumačenje ajeta pomoću drugih ajeta, tradicijom Poslanika, a.s., riječima imama ili riječima ashaba i tabi'ina, kao što to ističe Ehli-sunnet, naziva se tumačenje pomoću predaja (ma'sur).

Ova vrsta, od početka aktivnosti mutezila u tefsiru, bila je sastavnim dijelom mutezilijske metode u tefsiru. U govoru, razgovorima i sačuvanim malobrojnim knjigama nailazimo na brojne primjere koji ukazuju na to da su mutezile koristile ovu metodu. Dakle, oni koji predstavljaju mutezile neprijateljima ajeta i predaja i prikazuje njihove tefsire apsolutno pogrešnim iznosili su svoje stavove pod utjecajem pristrasnosti i u cilju umanjivanja značaja tefsira i zasluga mutezila u tefsiru.

2. Tumačenje Kur'ana Kur'anom

Jedna od metoda mutezila jeste i tumačenje Kur'ana Kur'anom. Oni su ovu metodu koristili kako bi onim što je očito jasno protumačili ono što je zahtijevalo pojašnjenje, nešto što je specifično korišteno je da bi se protumačilo opće, ono što je konkretno za tumačenje onog što je univerzalno, muhkem ajete radi tumačenja mutešabih ajeta, a u nekim slučajevima koristili su kiraete u tumačenju ajeta.

Objašnjenje nejasnog pomoću jasnog

“I Adem primi neke riječi od Gospodara svoga, pa mu On oprosti; On, doista, prima pokajanje, On je milostiv.” (Bekare, 37)

U ovom ajetu termin “kelimat” (riječi) je nejasna i nije bjelodano koje riječi je Adem, a.s., primio i naučio od Boga.

Zamahšeri, veliki mutezilijski mufesir, u komentaru ovog ajeta i objašnjenju riječi “kelimat” koristi sljedeći ajet: “Gospodaru naš, sami smo sebi krivi, i ako nam Ti ne oprostiš i ne smiluješ nam se, sigurno ćemo biti izgubljeni.” (Al-A'raf, 23), a potom Zamahšeri piše: “Ako pitaš koje su to riječi, kažem da su to one riječi iz ajeta: ‘Gospodaru naš, sami smo sebi krivi...’³”

A u časnom ajetu: *O vjernici, ispunjavajte obaveze! Dozvoljava vam se stoka, ali ne ona koja će vam se navesti...* (Al-Maida, 1) Rečenica “illa ma jutla alejkum” (koja će vam se navesti) je nejasna i Zamahšeri u njenom komentaru koristi jedan drugi ajet koji je jasan, pa piše: “Behime se nazivaju četveronošci u moru

³ Zamahšeri, Mahmud b. Omer, *Al-Keššaf* (Qom, Razi), 128/1.

i na kopnu i povrhu toga pridodavanje ove riječi stoci isto je kao pridodavanje pečata srebru, a objašnjenje riječi “illa ma jutla alejkum” je ajet: *Zabranjuje vam se strv, i krv, i svinjsko meso, i ono što je zaklano u nečije drugo ime, a ne u Allahovo ime, i što je udavljeno i ubijeno; i što je strmoglavljeno, i rogom ubodeno, ili od zvijeri načeto – osim ako ste ga preklali – i što je na žrtvenicima žrtvano, i zabranjuje vam se gatanje strelicama... (Al-Maida, 3)*⁴

Komentar općeg (‘ām) pomoću posebnog (hās)

Žene su dužne da čekaju četiri mjeseca i deset dana poslije smrti svojih muževa... (Bekare, 234)

Ovaj ajet govori o periodu ideta žene (pričeka) nakon smrti muža, međutim kako idet trudne žene nakon smrti muža u njemu nije objašnjen, naziva se općim. Dakle, treba se u tumačenju ovog ajeta poslužiti ajetima specifičnog karaktera koji su objavljeni u vezi s ovom temom.

Ebul Husein Basri Mutezili u komentaru gornjeg ajeta piše: “Časni ajet *trudne žene čekaju sve dok ne rode (At-Talaq, 4)*, jeste ajet specifičnog karaktera i pomoću njega specificiramo i tumačimo ajet o idetu nakon smrti.”

Također u komentaru ajeta: “Ne ženite se mušrikinjama dok vjeru ne prihvate...” koji u općem smislu zabranjuje brak sa ženama mušrikinjama, koristio se sljedećim ajetom: *i čestite vjernice su vam dozvoljene, i čestite kćeri onih kojima je data Knjiga... (Al-Maida, 5)* Potom on kaže: “Ovaj časni ajet je specifičnog karaktera (hās) i brak sa čestitim ženama sljedbenicima Knjige smatra dozvoljenim, dakle, specificira ajet *ne ženite se mušrikinjama...*”⁵

Komentar univerzalnog (mutlaq) pomoću konkretnog (muqayyid)

Zamahšeri u komentaru ajeta: *Zabranjuje vam se strv, i krv... (Al-Maida, 3)*, konkretizira riječ “dem”, koja ima opći karakter i također uključuje krv u tijelu zaklane životinje, pomoću ajeta: *osim strvi, ili krvi koja istječe... (Al-Anam, 145)*, a ovaj ajet ukazuje na zabranu krvi koja je istekla iz tijela životinje i konkretizirajući značenje riječi “dem” (krv) piše: “Ono što se podrazumijeva pod

⁴ Ibid., 601/1.

⁵ Basri, Abul-Husein, *Al-Mu’temid*, (Bejrut, Dar al-Kutub al-ilmijje), 55/1.

krvi jeste izlivena krv (znači koja isteče nakon otvaranja tijela životinje)”⁶

U ovakvim slučajevima, kada su došla dva ili više ajeta u vezi s jednim propisom (zabrana konzumiranja krvi), mutezile su, u cilju eliminiranja proturječja između dva ajeta, ajet općeg karaktera (mutlaq) vezali za ajet konkretnog karaktera (muqayyid) i pomoću njega objašnjavali ajet općeg ili univerzalnog karaktera. Tako je Zamahšeri izraz “dem” (krv), koji ima opće značenje, povezao sa “dem mesfuh” (krv koja isteče), međutim, u slučajevima kada su došla dva teksta za dva različita propisa, oni nisu smatrali dozvoljenim da se ajet općeg karaktera vezuje za konkretni niti tumačenje općeg pomoću konkretnog. Naprimjer, u ajetu: *Oni koji ženama svojim reknu da im nisu dopuštene, kao što im nisu dopuštene majke njihove, a onda odluče da s njima nastave da žive, dužni su, prije nego što jedno drugo dodirnu, da jednog roba ropstva oslobode.* (Al-Mudžadala, 3), riječ “reqabe”, u značenju kefareta za otpuštanje žene, ima opće značenje, ali u ajetu: *ko ubije vjernika... mora osloboditi ropstva jednog roba –vjernika* (An-Nisa, 92), koji govori o kefaretu za ubistvo, riječ “reqabe” odnosi se na vjernika.

U ovakvim slučajevima, kada dva ajeta objašnjavaju dva različita propisa (kefaret otpuštanja žene i kefaret za ubistvo), neki zbog postojanja aluzije na kefaret za ubistvo (da taj rob bude musliman), vezuju i kefaret za otpuštanje žene za ovaj kefaret, pa kažu da je obavezno da u kefaretu otpuštanja žene rob bude musliman. Zamahšeri, koji smatra da je uvjet za vezanje općeg za konkretno postojanje jedinstva propisa, ne prihvata ovakvu vrstu tefsira. On piše: “U kefaretu otpuštanja žene nije neophodno da je rob musliman, jer je ajet općeg karaktera. Prema tome, onaj koji je otpustio ženu, kao što može osloboditi roba muslimana, može osloboditi i roba nevjernika.”⁷

Tumačenje mutešabih ajeta pomoću muhkem ajeta

Mutezile, nasuprot onima koji su smatrali tumačenje mutešabih ajeta nemogućim, a neki držali tumačenje mutešabih ajeta privilegijom Poslanika i imama i druge smatrali nemoćnim u njihovom tumačenju, smatrale su mogućim tumačenje mutešabih ajeta i komentatore sposobnim u njihovom objašnjavanju.

⁶ Zamahšeri, *al-Keššaf*, 603/1.

⁷ Ibid., 488/4.

Abduldžabar Mutezili pisao je: “Premda mutešabih ajeti ne ukazuju na ono što je želio Zakonodavac, pomoći kur’anskih muhkem ajeta može se razumjeti njihovo značenje.”⁸

Također Zamahšeri u tumačenju ajeta: *Toga dana će neka lica blistava biti, u Gospodara svoga će gledati.* (Al-Qiyama, 23-24), koji je, sa stajališta mutezila, označen mutešabih ajetom, koristi sljedeći ajet: *Pogledi do Njega ne mogu doprijeti, a On do pogleda dopire.* (Al-An’am, 103)⁹, vezujući mutešabih ajet za muhkem ajet.

Također za tumačenje ajeta: *Kada hoćemo da jedan grad uništimo, onima koji su u njemu na raskoš navikli prepustimo da se razvratu odaju i da tako zasluže kaznu...* (Al-Isra 16), koji se sučeljava sa stavovima mutezila te se ubraja u metešabih ajete, priziva u pomoć muhkem ajet: *A kada urade neko ružno djelo, govore ‘Zatekli smo pretke naše da to rade, a i Allah nam je to zapovijedio.’ Reci: ‘Allah ne zapovijeda da se rade ružna djela! Zašto o Allahu govorite ono što ne znate?’* (Al-Araf, 28)¹⁰

Tumačenje Kur’ana pomoću različitih kiraeta

Jedna od metoda mutezila u tefsiru Kur’ana Kur’anom jeste korištenje različitih kiraeta. Naprimjer, u tumačenju ajeta: *Kradljivcu i kradljivici odsjecite ruke njihove, neka im to bude kazna za ono što su učinili...* (Al-Maida, 38), Zamahšeri koristi kiraet Abdullaha i u komentaru ajeta piše: “Smisao dvije ruke jeste dvije desne ruke (desna ruka muškarca i desna ruka žene kradljivice)”¹¹

Ili u komentaru ajeta: *...a Allah je sigurno s Musaom razgovarao* (An-Nisa, 194), shodno poznatom kiraetu utemeljenom na eliminaciji riječi “Allah” u vanjskom smislu, što je u suprotnosti sa pogledima mutezila, oni se služe posebnim kiraetom u tumačenju ajeta, da bi se to uklopilo u okvir mutezilijskog mišljenja, Zamahšeri kaže: “Ibrahim i Jahja b. Vesab riječ “Allah” su tumačili prema kiraetu tako da je Musa, a.s., razgovarao sa Bogom, a ne Bog sa Musaom.”¹²

⁸ Qadi Abduldžabar, al-Mugni, 360/16.

⁹ Zamahšeri, *al-Keššaf*, 338/1.

¹⁰ Ibid., 654/2.

¹¹ Ibid., 232-631/1.

¹² Ibid. 591/1.

Tumačenje Kur'ana pomoću hadisa Božijeg Poslanika, a.s.

Jedna od značajnijih metoda u tefsiru kod većine komentatora jeste tumačenje Kur'ana predajama Božijeg Poslanika, a.s. Ova tefsirska metoda korištena je, također, i u mutezilijskom tefsiru, ali je njihovo korištenje predaja Božijeg Poslanika, a.s., ograničeno, jer su mutezile, kao i brojni drugi komentatori, tefsirske predaje Božijeg Poslanika, zbog seneda smatrali krnjim. Čini se da je to bio razlog da mutezilijski velikani uspostave standarde na osnovu kojih je predaja smatrana vjerodostojnom i u argumentaciji upotrebljivom.

Abdulžabar Mutezili kaže: "Vjerodostojna predaja mora ispunjavati sljedeće uvjete:

1. da je prenosi toliki broj prenosilaca da je mogućnost unošenja laži ili podvale eliminirana,
2. da ne postoji ništa zajedničko što bi ih povezivalo sa mogućnošću laži i podvale,
3. da ono što prenose ne bude mutešabih."

Nakon spominjanja ovih uvjeta, dodaje: "Svi ovi uvjeti se vraćaju jednom uvjetu, a to je da znamo da je osobi koja prenosi predaju cilj predaja i da nema motiva da laže."¹³

Na temelju ovog Amr b. Ubejd nije prihvatao pojedinačne predaje (ahad) i kada bi čuo hadis Božijeg Poslanika, kazao bi: "Kada bih ovaj govor čuo čak i od Poslanika, neću ga prihvatiti."

Mutezile, unatoč ograničenom korištenju predaja, u različitim segmentima koristili su predaje, kao što je konkretizacija općeg, univerzalnog, objašnjavanje nejasnih mjesta, zatim u vezi s teškoćama Kur'ana, fadileta/vrijednosti sura.

Naprimjer, u komentaru ajeta: *Redovno molitvu obavljajte, naročito onu krajem dana, i pred Allahom ponizno stojte.* (Al-Bekara, 238), Zamahšeri, da bi objasnio termin "krajem dana", posegnuo je za predajama vezanim za Poslanika i kazao: "Smisao termina 'salatul-wusta' je ikindijski namaz, jer je Poslanik u bici Ahzab kazao: 'Spriječili su nas u obavljanju salat-ul-wusta, znači ikindijskog namaza...' i, kao što je kazala Hafsa, Poslanikove riječi 'salatul-wusta' odnosile su se na ikindijski namaz"¹⁴

¹³ Ibid. 10/16.

¹⁴ Zamahšeri, al-Kešaf, 287/1.

A u komentaru časnog ajeta: *muškom pripada toliko koliko dvjema ženskima* (An-Nisa, 11), koji govori o nasljedstvu i u općem smislu objašnjava da je udio muškog djeteta kao dva dijela ženskog djeteta, Ebul Husein Basri Mutezili kaže: “Ovaj se ajet posebno odnosi na dvije predaje Božijeg Poslanika, jedna predaja je da nema ‘nasljeđivanja ubojice’ i druga o ‘nenasljeđivanju murteda’, dakle zaključujemo sin koji je ubio oca ili je postao murted, ne nasljeđuje svoga oca.”¹⁵

U vezi s objašnjavanjem važnosti ili vrijednosti sura mutezile koriste predaje Božijeg Poslanika. Zamahšeri u povodu komentara sure “Hamd” piše: “Prenosi se od Božijeg Poslanika da je on rekao Ebi Ibn Kabu: ‘Hoćeš li da te obavijestim o suri kojoj slična nije došla u Tevratu, Indžilu i Kur’anu?’ Ebi Kab je odgovorio: ‘Da, Božiji Poslaniče!’ Poslanik je kazao: ‘Ta sura je Fatiha.’”¹⁶

Tefsir Kur’ana na osnovu predaja Poslanikove porodice

Ovaj izvor u mutezilijskim tefsirima je ograničeno korišten. Naprimjer, jednog dana Amr b. Ubejd je došao kod imama Bakira i pitao ga za značenje riječi “retq” i “feteq” u ajetu: *Zar ne znaju nevjernici da su nebesa i Zemlja bili jedna cjelina, pa smo ih Mi raskomadali, i da Mi sve živo od vode stvaramo...* (Al-Anbija, 30) Imam mu je odgovorio: “Nebo je bilo zatvoreno i nije padala kiša i Zemlja je bila zatvorena i nije rasla trava, pa je Bog otvorio nebo za kišu i Zemlju za travu.”

U drugom slučaju Amr b. Ubejd je pitao Imama o Božijoj srdžbi u ajetu: *A koga snađe srdžba Moja – nastradao je!* (Taha, 81), pa je Imam odgovorio: “Smisao Božije srdžbe jeste Božija kazna...”¹⁷

Također u nekim slučajevima je Zamahšeri upotrebljavao riječi Poslanikove porodice u komentaru ajeta. Naprimjer on je u komentaru ajeta *Uputi nas na pravi put* (Fatiha, 5), koristio Alijev tefsir koji je riječi ‘uputi nas’ koristio u značenju ‘učvrsti nas’.¹⁸

¹⁵ Basri, Abul- Husein, *Al-Mutmid*, 255/1.

¹⁶ Zamahšeri, *al-Keššaf*, 19/18.

¹⁷ Tabresi, *Al-Ehtidžadž* (Bejrut, Muasse aealmi)326/2.

¹⁸ Zamahšeri, *al-Keššaf*, 15/1.

Tefsir Kur'ana pomoću riječi ashaba i tabi'ina

Mutezile su u tefsiru i tumačenju nekih kur'anskih ajeta koristili stavove ashaba i tabi'ina. Naprimjer, Zamahšeri ispod ajeta: *Ti lijepim zlo uzvрати...* (Muminun, 96) koristi riječi Ibni Abasa, Mudžahida i Hasana Basrija. Ibn Abbas je kazao: 'Smisao značenja riječi "dobro" jeste La ilahe illelah, a smisao značenja riječi "zlo" jeste širk.' Mudžahid je smatrao da je smisao riječi "dobro" selam. A Hasan Basri vjeruje da je smisao riječi "dobro" čuvanje pogleda.¹⁹

Prenosi se da je Seid b. Džubejr, u vezi s kur'anskim ajetom: *I na prevaru ih zavede. A kad oni ono drvo okusiše, stidna mjesta njihova im se ukazaše...* (Al-A'raf, 22), kazao da je odjeća Adema i Have bila od materijala koji se zvao azfar.²⁰

Pored ashaba i tabi'ina, mutezile su u tefsiru koristile i stavove drugih komentatora, kao što su Vasil b. Ata, Amr b. Ubejd, Kelbi, Katade itd.

Mutezile i racionalni tefsir

Tumačenje Kur'ana posredstvom intelektualnih napora, uz korištenje gramatike, sintakse, stilistike, kelama, fikha i metodologije fikha, ne oslanjajući se previše na hadis Božijeg Poslanika, naziva se racionalnim tefsiirom.

Ovaj tefsirski metod prvi je put koristio Ibn Me'sud, a nakon njega neki tabi'ini, kao što je Mudžahid, slijedili su ovu metodologiju. Međutim neke skupine muslimana racionalni tefsir su smatrale neprimjerenim i vjerovali su da su jedini dostojni tefsira Poslanik, a.s., imami i ashabi, a drugi su nemoćni da razumiju smisao ajeta i njihovo tumačenje, stoga treba tumačenje ajeta naučiti od Poslanika, a.s., i imama.

Pojavom mutezila u drugom stoljeću po Hidžri i isticanjem novih ideja i mišljenja u vezi s tevhidom, pravdom, kaznom i nagradom, međustanjem, naređivanjem dobra i odvrćanjem od zla i nastojanjem da se istakne kako su ova uvjerenja nadahnuta Kur'anom, navelo je mutezile da slijede racionalni tefsir i ne prihvate stav da je tefsir isključivo privilegija Poslanika, a.s., imama i ashaba.

Abduldžabar Mutezili kaže: "Božiji govor ukazuje na ono što On želi i razumijevanje ovog smisla nije privilegija samo nekih posebnih osoba. Dakle,

¹⁹ Ibid., 203/3.

²⁰ Ibid., 388/3.

svaki čovjek posjeduje pretpostavke za tumačenje, može Kur'an komentirati kao što su to činili Poslanik, a.s., i imami."²¹

Ove ideje mutezila i široka upotreba razuma radi potvrde ili odbrane vlastitih stavova u vezi s tefsirima Kur'ana bila je povodom neprijateljstva fakiha i muhadisa prema mutezilima do te mjere da je Ebu Jusuf mutezile ubrojao u otpadnike, a Malik i Šafija nisu prihvatili njihovo svjedočenje. Šejbani je dao fetvu: "Ko god se oslanja na mutezile, namaz mu neće biti prihvaćen."

Položaj razuma u tefsiru mutezila

Razum je za mutezile jedan od značajnih izvora tefsira i značaj koji mutezile daju razumskom dokazu iznad je ostalih šerijatskih dokaza i, prema stavovima mutezila, princip razuma dominira nad ostalim dokazima. S obzirom na princip razuma, treba ostale argumente i dokaze komentirati i davati im značenje.

Abduldžabar Mutezili kaže: "Razum, Knjiga, sunnet i konsenzus jesu šerijatski argumenti i među njima razum je na pročelju. Jer pomoću razuma upoznajemo Boga, a, nakon spoznaje Boga, ostali dokazi, kao što je Knjiga, sunnet i konsenzus, dobivaju značenje. U suprotnom, čini se daleko od realnosti spoznaja Boga i Njegovih svojstava bez argumenta razuma ili koristeći isključivo ajete i predaje, stoga što se spoznaja Boga i Njegovih svojstava zaustavlja na ajetima i predajama, a dokaz ajeta i predaja zaustavlja se na spoznaji Boga."²²

Zamahšeri kaže: "Na putu vjere kreći se sa zastavom argumenta i razuma i nemoj se zadovoljiti predajom ovoga ili onoga..."²³ On u vezi s ajetom: *U kazivanjima o njima je pouka za one koji su razumom obdareni...* (Jusuf, 111) kaže: "Nakon razumskog dokaza Kur'an je zakon na koji se oslanjaju sunnet, konsenzus i analogija."²⁴

Ove ideje potakle su mutezile da kur'anske ajete po sadržaju podijele u tri grupe:

1. Ajeti koje razum nije u stanju da shvati, ali nisu ni u suprotnosti sa razumom, kao što je namaz, post i ostalo obredoslovlje.
2. Ajeti koje jedino razum može shvatiti, kao što je Tevhid i Božija pravda,

²¹ Qadi Abduldžabar, Al-Mugni, 369/16.

²² Ibid., Šarh al-Usul al-Hamse, 88; Qadi Abduldžabar, Mutešabih al-Qur'an, 1/1.

²³ Zamahšeri, Atwaq az-zeheb fi al-mewaiz wa al-hatab, Maqale 37.

²⁴ Ibid., al-Keššaf, 511/2.

jer dok razum ne spozna Boga i Njegova svojstva ne može se razumjeti značenje ajeta o Tevidu i Pravdi.

3. Ajeti koji se ne mogu shvatiti bez pomoći razuma. Premda sadržaj ovih ajeta nije došao u kur'anskom tekstu, razum može samostalno shvatiti te realitete, kao što je nemogućnost viđenja Boga.²⁵

Mutezile u komentaru prve grupe ajeta nikad nisu koristile razum, ali kod druge grupe ajeta, prije komentiranja kur'anskih ajeta racionalnom metodom, prezentirali su svoja racionalna uvjerenja, a potom pristupali tumačenju kur'anskih ajeta oslanjajući se na razum.

Naprimjer, prije tumačenja ajeta: *Ikada Nam Musa dođe u određeno vrijeme, i kada mu Gospodar njegov progovori, on reče: 'Gospodaru moj, ukaži mi se da Te vidim!* (Al-Araf, 143), koji govori o viđenju Boga, oni su se konsultirali sa svojim razumom i, kako razum govori da je mogućnost viđenja Boga uvjetovana činjenicom da On bude tijelo, a Bog je čist od tjelesnosti, mutezile su princip razuma uzeli kao svoje uvjerenje. S obzirom na to da je viđenje Boga u suprotnosti sa principom razuma, pristupili su unutarnjem tumačenju ajeta. Kazali su da je, zato što je u ajetu upotrijebljena riječ "nazar", jasno da Musa, a.s., nije vjerovao u viđenje Boga, a ove njegove riječi su, ustvari, citat nevjernika. Kada Amr ibn Ubejd i Vasil b. Ata ne vjeruju u viđenje Boga, zbog argumentacije koju nudi razum, kako da kažemo da je osoba poput Musaa, a.s., vjerovala u mogućnost viđenja Boga, da je od Boga tražila da mu se On pokaže.²⁶

U vezi s tumačenjem ajeta u kojem se govori o razgovoru Boga i Musaa, a.s., i koji govori o Božijem govoru, oni prvo ističu da princip razuma nalaže nemogućim da se tu radilo o direktnom Božijem govoru, a potom, polazeći od ovakvog uvjerenja, ajet su tumačili tako da su kazali da je subjekt u ovom ajetu Musa, a.s. Prema tome, Musa, a.s., je razgovarao sa Bogom, a nije Bog sa Musaom, a.s.²⁷

Ajetu *isto tako smo dali da svakom vjerovjesniku nevaljalci neprijatelji budu.* (Al-Furqan, 31), koji se nije uklapao u ideje i uvjerenja mutezila i kojeg su njihovi oponenti koristili u dokazivanju stvorenosti ljudskih djela, brojni mutezili su dali unutrašnje (ezoterijsko) tumačenje (tevil).

²⁵ Qadi Abduldžabar, *Mutešabih al-Qur'an*, Uvod.

²⁶ Zamahšeri, *al-Kešaf*, 154/2.

²⁷ Ibid., 591/1.

Ebu Bekr Asamm Mutezili kaže: “Bog nije bio uzrokom neprijateljstva nevjernika sa Poslanikom, nego su nevjernici, zbog toga što je Muhammeda, a.s., Bog postavio pejgamberom i jedino On imao sposobnost da čini mudžize, bili mu zavidni i upravo zavist je bila razlogom njihovog neprijateljstva prema Poslaniku.”

Ka’bi, drugi mufesir mutezila, ističe: “Bog nije stvorio neprijateljstvo prema Poslaniku u srcima nevjernika, nego je naredio poslanicima da budu neprijatelji nevjernicima i obavijestio ih je o neprijateljstvu nevjernika prema njima. Ovi faktori prouzročili su da nevjernici postanu neprijatelji poslanicima, jer je neprijateljstvo uvijek dvosmjerno. Stoga, ispravno je ako kažemo da je Bog nevjernike učinio neprijateljima poslanika.”²⁸

U nekim slučajevima, također su koristili princip razuma indirektno i u službi nekog drugog tefsirskog izvora. Na početku komentiranja kur’anskog ajeta krenuli bi od jednog izvora, a dokaz za ispravnost tog tumačenja utemeljili na razumu. Naprimjer, neki aludiraju na ajet u kojem se govori o Božijem prijestolju i time potkrepljuju teze da je Bog tijelo. Kazali su da riječ “isteva” u ajetu dolazi u značenju postaviti (pravo stajati). Dakle, Bog ima potrebu za mjestom, a sve što ima potrebu za mjestom jeste tjelesno.

Međutim Abduldžabar Mutezili, komentirajući ajet, riječi “isteva” daje drugo značenje, u leksičkoj i u pjesničkoj upotrebi, i kaže: “Isteva dolazi u značenju moć, visina, jer razum ukazuje na Božiju bespočetnost i nestvorenost i, ako bi Boga zamislili kao tijelo i da ima potrebu za mjestom, onda bi i On bio stvoren, ne bi bio vječan.”²⁹

Tumačenje ajeta principom razuma

Tumačenje ajeta principom razuma jedan je od primjera upotrebe razuma kod mutezila. Naprimjer, u komentaru časnog ajeta: *A onoga ko se bude protiv Allaha i Poslanika Njegovog dizao i preko granica propisa Njegovih prelazio - On će u vatru baciti, u kojoj će vječno ostati...* (An-Nisa, 14), Abduldžabar Mutezili kaže: “Ajet ukazuje na to da će svaki musliman koji je neposlušan Bogu i Njegovom Poslaniku i prelazi Njegove granice, ostati zauvijek u Džehennemu, osim ako se pokaje. Ako se postavi problem da u ajetu nije tevba spomenuta, dakle, pokajao se ili ne pokajao, bit će vječno u Džehennemu, odgovorit ćemo,

²⁸ Fahrudin Razi, Muhammed b. Omer, *Et-Tefsir al-Kebir* (Bejrut) 153/13.

²⁹ Qadi Abduldžabar, *Mutešabih al-Qur’an*, 351/1.

da je uvjet tevbe na principu razuma, jer Bog ne kažnjava osobu koja se trudi da ispravi svoje greške i neposlušnost... i ono na što kao uvjet razum ukazuje, vezuje se za taj posebni i specifični princip.”³⁰

Upotreba razuma u shvatanju muhkem i mutešabih ajeta

Primjere upotrebe razuma kod mutezila nalazimo i kod shvatanja i komentiranja mutešabih ajeta. Hamedani o ovome piše: “Mutešabih ajeti ne ukazuju ni na što, ali pomoću razuma moguće je shvatiti njihov smisao.”³¹

Metod mutezila u tumačenju mutešabih ajeta bio je sljedeći: prvo su sve ajete koji su objavljeni o jednoj temi posložili jedne pored drugih i koristili su razum da bi spoznali što je u tim ajetima muhkem i mutešabih. Znači, one ajete koje su smatrali nepomirljivim sa svojim razumom, smatrali su mutešabih, a one ajete koje su držali u skladu sa razumom ubrajali su u muhkem ajete. Nakon razlučivanja mutešabih od muhkem ajeta, oni su mutešabih ajete posredstvom razuma tumačili i u posljednoj fazi koristili su muhkem ajete da bi komentirali mutešabih.

Naprimjer, ajet: *Toga dana će neka lica blistava biti, u Gospodara svoga će gledati.* (Al-Qiyama, 23-24), formalni aspekt ajeta nije podudaran sa principom razuma i, prema stajalištu mutezila, ovo je mutešabih ajet pa se mora poseći za unutarnjim tumačenjem (tevil).

Zamahšeri kaže: “Stavljanje naprijed predikata (rabb) u ajetu ukazuje na davanje specifičnosti, kao što je to slučaj u ajetima u kojima se nalaze sintagme: “Njemu se vraćate” i “na Njega se oslanjam i u Njega nadu imam”. Stavljanje naprijed predikata ukazuje na ispuštanje i sažimanje. Prema tome, treba glagolsku osnovu “nezar” u ajetu razumijevati u značenju očekivanje i nada, kako bi se iz specifičnosti koja se razumijeva iz stavljanja naprijed predikata dobio logičan i razumljiv sadržaj.”³²

I nakon unutarnjeg tumačenja gornjeg ajeta (tevil), on ga tumači ajetom: *Pogledi do Njega ne mogu doprijeti, a On do pogleda dopire.* (Al-An'am, 103), koji je podudaran sa principom razuma i naziva se muhkem ajetom.

³⁰ Ibid., 179/1.

³¹ Qadi Abduldžabar, al-Mugni, 360/16

³² Zamahšeri, al.Keššaf, 662/4.

Qaffal, veliki mutezilijski komentator, u vezi s časnim ajetom: “Milostivi Koji upravlja svemirom svim” (Taha, 5), koji se zbog sučeljenosti sa principom razuma i uvjerenjem mutezila, smatra mutešabih ajetom, kaže: “Cilj ovog govora i njemu sličnih jeste oslikavanje Božije veličine. Da objasnimo, Bog, obraćajući se robovima i objašnjavajući Svoju Bit i svojstva, koristi se stvarima na koje su oni navikli u komunikaciji sa vladarima i velikašima i zbog toga je Ka’bu učinio Svojom kućom da bi ljudi oko nje kružili (tavaf činili), kao što kruže oko vladarskih dvoraca, i naredio je da se Njegova kuća hodočasti, kao što obilaze kuće vladara, i Hadžerul-esved je postavio Svojom rukom na Zemlji, da bi ljudi ljubili Njegovu ruku, kao što ljube ruku vladara.”

Ovome je sličan i govor koji se odnosi na obračun ljudskih djela na Sudnjem danu, kao što su mjesta koja spominju prisustvo meleka, poslanika, šehida i postavljanje vage, knjige i djela itd., i u tom smislu je i kazivanje da je Bog postavio Sebi prijestolje (Arš): *Milostivi Koji upravlja svemirom svim* (Taha, 5)³³

Leksika u mutezilijskom tefsiru

Leksika je još jedan važan izvor u mutezilijskim unutarnjim tumačenjima. Oni pojedine riječi koje imaju smisao, značenje, suprotno njihovim vjerovanjima i idejama, koriste u drugačijem metaforičkom smislu, kao što je to slučaj u poeziji.

Naprimjer, u formalnom smislu ajet: *isto tako smo dali da svakom vjerovjesniku nevaljalci neprijatelji budu.* (Al-Furqan, 31), po vjerovanju mutezila, zbog nužnosti slijeđenja principa dobrote i doličnosti u odnosu na Boga, proturječan je. Zbog toga Ebu Ali Džabaii, veliki mutezilijski mufesir, nastoji ajet dovesti u sklad sa mutezilijskim vjerovanjima. On kaže: “Riječ ‘dževal’ u časnom ajetu dolazi u značenju ‘objašnjavanje’, kao što je to slučaj u poeziji. Dakle, značenje ajeta je sljedeće: Bog upozna je poslanike sa njihovim neprijateljima da bi se oni od njih distancirali.”

Drugi primjer, neki su ajet koji govori da sve što je na Zemlji i nebesima pripada Bogu i da Bog dominira nad svakom stvari uzeli kao dokaz za Božiju tjelesnost i potvrdu da su ljudska djela stvorena posredstvom Boga. Kako se ovaj stav čini suprotan vjerovanju mutezila, Abduldžabar Mutezili piše: “Leksički, kada se ovakva vrsta govora iskazuje, smisao su mu neživa bića. Dakle, ajet ne

³³ Fahrudin Razi, Et-Tefsir al-Kebir, 13/7.

ukazuje na stvorenost ljudskih djela, jer svi oni koji se pokoravaju imaju razum i moć shvatanja.”³⁴

Povodi objave u mutezilijskim tefsirima

Također jedan značajan izvor u racionalnom tefsiru jesu povodi objave (esbabu nuzul). Ovaj izvor je, manje-više, korišten u mutezilijskom tefsiru.

Naprimjer, mutezilijski mufesir Zamahšeri, u komentaru ajeta: *O vjernici, ne služite se riječima 'raina', nego recite 'unzurna'* (Al-Baqara, 104), koristi povod objave i kaže: “Kada je Poslanik upoznao muslimane sa jednom naučnom materijom, oni su kazali “raina”, u značenju ‘O Božiji poslanice, daj nam priliku i vremena da tu naučnu materiju shvatimo’. S druge strane, Jevreji koji su koristili riječ “raina” da bi vrijeđali Poslanika, kada su čuli da i muslimani upotrebljavaju riječ “raina”, nastavili su upotrebljavati za blaćenje Poslanika, a.s., i zbog toga je Bog naredio muslimanima da umjesto “raina” koriste riječ “unzurna”.³⁵

Vrijednosti mutezilijskog tefsira

1. Mutezilije su bili prvi pisci naučnih komentara Kur'ana i knjiga “Et-tefsir an al-Hasan”, autora Amra b. Ubejda Mutezilija, je njihova prva knjiga na ovom polju.
2. Mutezilijski tefsir je bio znanstven i oni su Kur'an analizirali iz različitih aspekata. Prije toga, tefsir se ograničavao na predaje i riječi ashaba, ali pojavljivanjem mutezila tefsir je izašao iz isključivo interpretativnog oblika i mutezile su se u tefsiru, pored prenošenja predaja, oslanjale na razum. Pored toga, svaku tefsirsku predaju i riječi ashaba su prvo mjerili sukladno svojim principima i standardima i, jedino ako bi predaja ili riječi ashaba bile sukladne tim principima, koristili su ih u komentiranju ajeta.
3. Mutezilijski tefsiri su bili snažan odgovor na zamjerke i primjedbe nevjernika u vezi s Kur'anom i islamom. Nevjernici, koji su bili zaokupljeni isticanjem primjedbi i raspravljali o protuslovlju u nekim ajetima ili suprotstavljenosti ajeta dokazima razuma, što su navodili kao argument da Kur'an nije porijeklom od Boga itd., kada

³⁴ Qadi Abduldžabar, *Mutešabih al-Qur'an*, 205/1.

³⁵ Zamahšeri, *al-Keššaf*, 174/1.

su se suočili sa logičnim odgovorom mutezila, koji se uglavnom u njihovim tefsirima nalazi u obliku "ان قلت و قلت", oni su shvatili da njihove primjedbe neće ostati bez odgovora i da ne mogu na ovaj način napraviti pukotine u vjerovanju muslimana.

Nedostaci mutezilijskog tefsira

Pored dobrih strana mutezilijskog tefsira i njihovih velikih zasluga u islamu i tumačenju Kur'ana, također u njihovim tefsirima se uočavaju i nedostaci, od kojih je najznačajniji njihova snažna, neograničena i bezuvjetna oslonjenost na razum.

Mutezile, koje su se pojavile početkom II stoljeća po Hidžri, sa novim stavovima i idejama koje su bile oprečne stavovima drugih islamskih sljedbi, u svoje temeljne principe svrstali su tevhid, pravdu, nagradu i kaznu, međustanje, naređivanje dobra i odvrćanje od zla. Međutim, kada su se suočili sa protivljenjem sljedbenika hadisa i pravnika, da bi dokazali svoje principe i uvjerenja koja su u vanjskom smislu bila u suprotnosti sa pojedinim ajetima, potražili su pomoć razuma u komentaru kur'anskih ajeta.

U akaidskim raspravama, na početku, oni bi se vraćali na vlastiti razum i princip razuma smatrali apsolutnim i na osnovu njega ajete komentirali i davali im unutarnje značenje. Kako je vanjska forma nekih ajeta bila suprotna njihovim stavovima, oni su ajetima davali značenja suprotna njihovom stvarnom, vanjskom značenju, zanemarujući činjenicu da su neki kur'anski smislovi i stavovi u vezi s obračunom, vagom, šefa'atom Poslanika, miradžom Božijeg Poslanika itd., izvan mogućnosti shvatanja razumom. Miješanje razuma u ovu vrstu stvari dovelo ih je dotle da dignu ruke od vanjske forme ajeta koji govore o obračunu na Kijametskom danu, vaganju djela na Kijametskom danu, raspravama stanovnika Džehennema i Dženneta, zagovorništvu Poslanika, miradžu Božijeg Poslanika i mnogim drugim stanjima na Ahiretu, i da ovim ajetima daju značenja koja su suprotna njihovoj vanjskoj formi.

Također u pojedinim slučajevima mutezile su koristile razum za dokazivanje pojedinih stavova, ne obraćajući pažnju na to da je moguće da bude produkt mašte ono što oni zamišljaju razumskim.

Naprimjer, Ebu Ali Džabai i Belhi, dvojica poznatih mutezilijskih komentatora, u komentaru ajeta: *Koji vam je Zemlju učinio posteljom, a nebo zdanjem...* (Al-Baqara, 22), nastoje da pomoću razuma dokažu širinu Zemlje. Oni ističu:

“Razum ukazuje na prostranstvo Zemlje, jer se u Zemlji nalazi voda, a voda se ne nalazi na Zemljinoj površini.” Šejh Tusi, veliki šiitski mufesir, odgovara: “Ovaj razumski dokaz ne ukazuje na prostranost Zemlje, jer oni koji vjeruju u loptast oblik Zemlje cijelu Zemlju smatraju loptastom, ne samo neke njene dijelove.”³⁶ Dakle, ako bi u ovakvom slučaju bio neki ajet u Kur'anu koji bi ukazivao na loptast oblik Zemlje, zasigurno bi mutezile razumskim argumentom dali mu unutarnje značenje (tevil) i digli ruke od njegove vanjske forme.

Ponovljenu grešku mutezila imamo i kod komentara tefsirskih predaja, jer su oni smatrali neprihvatljivim tefsirske predaje koje su bile u suprotnosti sa njihovim uvjerenjima i stavovima, bez obzira na to što vjerovanje mora da ima svoje izvorište u ajetima i predajama, a ne da ajeti i predaje budu ustanovljeni na uvjerenjima čije je izvorište razum. Naprimjer, u časnom ajetu: “Biće sigurni samo oni koji vjeruju i vjerovanje svoje s mnogoboštvom ne miješaju” (Al-An'am, 82), riječ “zulm” u predaji Božijeg Poslanika, a.s., objašnjena je kao širk. Ali Džabai, Belhi i Zamašeri nisu prihvatili tumačenje riječi ‘zulm’ kao širk, stoga što je u protuslovlju sa vjerovanjem mutezila o neophodnosti kazne za grješnika i riječ zulm tumače kao grijeh.³⁷

Drugi problem i nedostatak u mutezilijskom tefsiru bio je taj što su vrlo ograničeno koristili tefsire imama, što je bilo razlogom da je kod mnogih mutezila oslabilo svjetlo Kur'ana i sjaj ove Božije knjige. Kako su u dokazivanju svojih uvjerenja i ideja imali potrebu za Kur'anom, bili su primorani da na ekstremno i neispravan način upotrebljavaju razum u tefsiru ajeta i da se sustegnu u potpunosti ili pak od većine vanjskih aspekata Kur'ana.

Treći problem kod mutezilija jeste zaokupljanje pitanjima i raspravama koje nisu imale veze ili su vrlo malo povezane sa tefsiirom i upravo je ovo dovelo do toga da neki njihovi tefsiri dosegno veličinu od 600 tomova, dok su se neki njihovi komentatori po 30 godina bavili komentiranjem i nisu završili svoje komentare ♦

S perzijskog preveo: Ekrem Tucaković

³⁶ Šejh Tusi, Muhammed b. al-Hussein, *Et.Tebjan fi tefsir al-Kur'an*, (Qom, Defter-e tabligat-e islami), 102/1.

³⁷ Zamašeri, al.Kešaf, 43/2; Tabrisi, Madžma' al-Bejan, 506/3-4.